



БАНДЛИК НАЗАРИЯЛАРИНИНГ МОҲИЯТИ

Тадқиқотчи Аминов Абдуллатиф Ахрор ўғли

Ўзбекистон Миллий университети

Иқтисодиёт факультети

Иш билан бандлик иқтисодий категория ва ижтимоий ҳодиса сифатида ўзининг синфий ҳамда тарихий табиатига эга бўлиб, инсоният тараққиётининг барча даврларида ва турли иқтисодий тизимларда мавжуд бўлиб келган. Фақат вақт ўтиши билан бандликнинг намоён бўлиш шакллари ва амал қилиш моделлари ўзгариб, янги шароитларга мослашиб борган. Классик иқтисод мактаби вакиллари А. Смит, Д. Рикардо, Ж.-Б. Сэй, шунингдек К. Маркс, А. Маршалл, Ж. М. Кейнс, М. Фридман, П. Самуэльсон каби олимлар бандлик ва ишсизлик муаммоларини турлича талқин этганлар, натижада бандликка оид қатор назарий ёндашувлар - классик, неоклассик, марксистик, кейнсчилик, некейнсчилик, монетаристик, неоклассик синтез ва замонавий неоклассик ёндашувлар шаклланган.

Классик мактаб вакиллари - А. Смит, Д. Рикардо ва Ж.Б. Сэйларнинг фикрларига кўра, меҳнат бозорида бандлик даражаси ишчи кучига бўлган талаб ва таклифнинг эркин бозор шартларидаги ўзаро таъсири билан белгиланади. Иш ҳақи ва нархларнинг мослашувчанлиги иқтисодиётни тўлиқ бандлик ҳолатига келтиради. Классиклар бозор механизмлари ўзини ўзи тартибга сола олади, давлат аралашуви эса мақсадга мувофиқ эмас, деб ҳисоблайдилар.

А. Маршалл ва А. Пигу ишлаб чиққан неоклассик ёндашувда бандлик бозор мувозанатининг автоматик равишда тикланиши билан изоҳланади. Маршаллнинг фикрига кўра, агар талаб ва таклиф ўртасида мувозанат бузилса, бозор ички механизмлари орқали барқарор ҳолатга



қайтишга интилади. А. Пигу эса ишсизликнинг асосий омилини иш ҳақининг юқорилиги билан боғлайди, яъни юқори иш ҳақи иш берувчиларнинг ишчи кучига талабини қисқартиради.

К. Маркс бандлик ва ишсизлик масаласини капиталистик ишлаб чиқариш муносабатлари билан боғлайди. Унинг фикрича, капиталнинг ўсиши, технологик янгиланиш ва ишлаб чиқариш самарадорлигининг ошиши билан меҳнатга бўлган талаб нисбатан қисқаради, бу эса “саноат заҳира армияси” — яъни доимий ишсизлик заҳирасининг пайдо бўлишига олиб келади.

Ж. М. Кейнс "Бандлик, фоиз ва пулнинг умумий назарияси" асарида классик назариянинг асосларини танқид қилиб, меҳнат бозоридаги мувозанатнинг автоматик тарзда тикланиши ҳаётий эмаслигини таъкидлайди. Унинг фикрига кўра, асосий муаммо — самарали талабнинг етарли эмаслиги. Талаб пасайганда ишлаб чиқариш ҳажми қисқаради, хом ашё ресурсларидан фойдаланиш камаяди ва натижада ишсизлик юзага келади. Кейнс давлатнинг иқтисодий жараёнларга фаол аралашуви бандликни оширишнинг муҳим воситаси эканини асослаб беради.

М. Фридман бошчилигидаги монетаристлар иқтисодий жараёнларнинг асосий тартибга солувчиси сифатида пул массасини кўрсатадилар. Улар бандлик даражаси пул таклифига ва пул айланиш тезлигига бевосита боғлиқ деб ҳисоблайдилар. Монетаристларга кўра, пул таклифининг барқарор ва оқилона бошқарилиши бандлик ва иқтисодий барқарорликка эришишнинг асосий шarti ҳисобланади.

Неоклассик синтез бандликни таъминлашда бозор механизмлари билан бир қаторда давлатнинг тартибга солувчи ролини ҳам эътироф этади. Бу ёндашувга кўра, нотўлиқ бандликнинг асосий сабаби иш ҳақининг етарли даражада эгилувчан эмаслигидир. Иш ҳақи ставкаларини иқтисодий шароитдан келиб чиқиб мослаштириш, реал ва

номинал иш ҳақи нисбатларини тартибга солиш орқали тўлиқ бандликка эришиш мумкин.

“Таклиф иқтисоди” назарияси вакиллари фикрига кўра, бандлик таркибининг мувозанатини сақлаб туриш учун, айниқса стагфляция шароитида, давлат томонидан ортиқча сарф-харажатларни қисқартириш муҳимдир. Улар, хусусан, ишчи ўринларини сунъий равишда сақлаб қолишга қаратилган ижтимоий дастурларнинг, ортиқча бошқарув харажатларининг ҳамда саноат корхоналарига бериладиган давлат субсидияларининг камайтирилиши иқтисодиётда самарадорликни оширишга хизмат қилади, деб ҳисоблайдилар. Бу ёндашувга кўра, бозор механизмларига кўпроқ эркинлик бериш ва ресурслар тақсимотини самарали қилиш иқтисодий ўсишга олиб келади.

Мазкур йўналишнинг таниқли ва таъсирли вакили Д. Гэлбрейт эса давлатнинг тўлиқ бандликка эришишга қаратилган сиёсати фақат иқтисодий кўрсаткичларни бошқариш билан чекланмаслигини таъкидлайди. Унинг фикрича, давлат меҳнат бозори барқарорлиги учун ҳуқуқий асосларни мустаҳкамлаши, ижтимоий-сиёсий омилларни ҳисобга олиши, шунингдек, соғлиқни сақлаш, экология ва ижтимоий психология каби инсон ҳаёти сифатини белгилайдиган соҳаларга ҳам таъсир кўрсатиши талаб этилади.

Шу боис, Гэлбрейт таклиф этган ёндашувда бандлик нафақат меҳнат ресурсларининг миқдорий кўрсаткичи билан, балки унинг **сифати** билан ҳам ўлчанади. Бугунги кунда “бандлик сифати” тушунчасини шакллантириш ва амалга ошириш нуқтаи назаридан ушбу фикрларга қўшилмаслик қийин — меҳнат шароитлари, иш жойларининг барқарорлиги, иш ҳақининг адолатлилиги ва меҳнат муҳитининг инсонпарварлиги каби жиҳатлар бандлик сиёсатида муҳим ўрин тутати.

Умуман олганда, бандлик назариялари ўзаро фарқ қилса-да, кўп жиҳатлари билан боғлиқ ва иқтисодиётни тартибга солишда давлатнинг



роли, меҳнат бозори самарадорлигини ошириш ва барқарор бандликни таъминлаш каби умумий мақсадларга қаратилган. Бугунги кунда бандликни таъминлашда давлат сиёсатининг фаол воситалари муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Яковенко, Е. Г. Экономика труда: – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2017. – 319 с.
2. Костюченко, Т. Н. Экономика труда. – Ставрополь : Ставропольский государственный аграрный университет, 2017. – 165 с.

